

НАЦИСТСЬКИЙ ОКУПАЦІЙНИЙ РЕЖИМ

УДК 930.1 (477) «1941/1944»

© **Сергій ГАЛЬЧАК**

ОКУПАЦІЙНИЙ РЕЖИМ НА ВІННИЧЧИНІ

Висвітлюється нацистський окупаційний режим, установлений на Вінниччині, що, як і по всій Україні, був злочинною військово-поліцейською та адміністративно-господарською системою органів і заходів, спрямованих на колонізацію, нещадне економічне пограбування, анексування окупованих земель, ліквідацію на них державності та культури. Акцентується увага на жорстокості та безощадності гітлерівців, які масово знищували євреїв, з особливим садизмом руйнували партизанські села та вбивали їхніх мешканців. Проводиться порівняльна паралель між умовами життя на окупованих частинах Вінниччини – райхскомісаріаті «Україна» та губернаторстві «Трансністрія».

Ключові слова: окупаційний режим, Вінниччина, райхскомісаріат «Україна», губернаторство «Трансністрія», гетто, робоча сила, партизанські села.

Друга світова війна не має собі рівних за жорстокістю, кількістю жертв як серед військовослужбовців, так і серед цивільного населення. Вона обірвала життя десятків мільйонів людей, стільки ж покалічила. Її трагічне відлуння відчуватиметься ще досить довго. Особливо в Україні, де пролито багато безневинної крові та гірких сліз, спричинено стільки горя...

Відлік біди для наших співвітчизників розпочався з 3-ї год 30-ти хв 22 червня 1941 р., коли полчища Вермахту та збройні сили країн-сателітів Німеччини, отримавши за наказом А. Гітлера умовний сигнал «Дортмуд», завдали могутнього артилерійсько-мінометного удару по радянській прикордонній зоні на величезному просторі від Білого до Чорного морів. Одночасно зазнали масованого бомбардування радянські військові аеродроми, залізничні станції, вузли зв'язку, місця дислокації військових частин і штабів, військові бази, а також житлові квартали та цивільні об'єкти багатьох населених пунктів українських, білоруських, прибалтійських, російських та молдавських терен. Услід за спустошливою артпідготовкою танкові та моторизовані армади гітлерівців перетнули державний кордон СРСР, розпочавши віроломне вторгнення в його межі.

Прорив у районі Новоград-Волинської лінії оборони Південно-Західного фронту фактично відкрив гітлерівським загарбникам шлях на Поділля. 19 липня 1941 р. останні військові частини Червоної армії залишили Вінницю, а до кінця місяця загарбники окупували всю територію області. Невдовзі Вінниччину було штучно розчленовано на дві великі адміністративно-територіальні частини. Південні та південно-західні райони по лінії Могилів-Подільський – Жмеринка – Бершадь відійшли під протекторат Румунії до так званого губернаторства «Трансністрія», а решта районів відійшли до райхскомісаріату «Україна» з приєднанням до Житомирського генерального округу (генералбецирка). Нацистський окупаційний режим, установлений тут, як і по всій Україні, був злочинною військово-поліцейською та адміністративно-господарською системою органів і заходів, спрямованих на колонізацію, нещадне економічне пограбування, анексування окупованих земель, ліквідацію на них державності та культури.

Розв'язуючи війну проти СРСР, нацистські загарбники ставили за мету знищити Радянський Союз як державу, його суспільно-економічний устрій, захопити величезні радянські території, встановити на них «новий порядок», який би зумовлював їхнє довічне панування у «великонімецькій» імперії.

Численні документи свідчать, що нацисти розглядали війну на Сході як педантично організовану систему державного бандитизму, метою якої було вбивати та грабувати.

Виношуючи підступні плани щодо обезлюднення та приєднання до Третього райху найбагатших східних земель, фашистські агресори відкинули всі міжнародно-правові норми у своїй злочинній політиці стосовно радянських громадян. Так, на нараді вищого генералітету збройних сил Німеччини 30 березня 1941 р. А. Гітлер заявляв, що війна проти СРСР має докорінно відрізнятись від воєн проти інших держав, бо тут «ідеться про боротьбу на знищення» [1]. Тому головною метою німецьких нацистів під час завоювання «життєвого простору» на Сході було стерти з лиця землі слов'янські народи. Передбачалось, що німецькі війська зможуть забезпечуватися продовольством за рахунок окупованих територій, а коли запаси будуть вичерпані, то десятки мільйонів людей місцевого населення повмирають від голоду.

У Вінниці під час окупації було знищено 41 620 осіб мирного населення і військовополонених [2].

«...У Тиврівському районі Вінницької області виявлено 7 100 розстріляних і умертвлених німцями мирних громадян і військовополонених... Знищення військовополонених і мирних громадян... проводились шляхом масових розстрілів із автоматів, тупою зброєю (лопатами, прикладами та ін.), діти скидалися у ями і засипались живими. Багатьом перед розстрілом виколювали очі, викручували руки, били (учитель с. Дзвониха Сердюк, громадянки м. Тиврова Соня Ткач, Роза Ткач та ін.), дитина гр. Рудковської була вбита прикладом на руках матері...» [3].

Упродовж трьох днів було забрано цінні речі на суму, яка становить 100 тис. крб. У вересні місяці 1941 р. гітлерівці зібрали все непрацездатне єврейське населення м. Немирова – 3 460 осіб, розділили його на дві групи і розстріляли за півкілометра від м. Немирова, в ямі колишнього цегельного заводу (у двох могилах).

«7 листопада 1941 р. прибув у Немирів спеціальний загін фашистів, оточив м. Немирів, зібрав усе єврейське населення, з якого були відібрані кваліфіковані спеціалісти, а решту в кількості 2 680 осіб протягом доби відправили у вищезгадане місце й розстріляли...» [4].

Фактично залишене Червоною армією на поталу ворогові населення, не маючи ефективного захисту з боку народних месників, виявилось під цілковитою владою гітлерівських загарбників, розглядалось останніми як расово неповноцінне, що підлягало планомірному знищенню, як воєнний трофей. А тому загарбники відповідно й розпоряджались ним, не бачачи ніякої різниці між людьми, худобою та захопленим майном. Повсюдно проти цивільного населення вороги розв'язали масовий терор, який досить швидко переріс у відвертий геноцид.

Причому терор тривав упродовж усього періоду окупації. Так, у грудні 1942 р. гітлерівці зігнали в один будинок 300 мешканців м. Іллінців і живцем спалили їх. 2 квітня 1943 р. в с. Тернівці колишнього Джулинського району есесівці знищили 2 400 селян. 14 лютого 1944 р. в Гайсинських Хуторах нацисти кинули в криницю 24 громадян.

Та з особливою жорстокістю і безпощадністю гітлерівці ставилися до євреїв. Згідно з расовою теорією нацистів, вони були ворогами Райху, тому їх потрібно знищити. Широко відомий Голокост – тобто масове знищення людей єврейської національності – мав місце в усій окупованій гітлерівцями Україні. Крім них, масовому знищенню, але як «соціально небезпечні елементи», підлягали й цигани. Прикладів звірств окупантів більш ніж достатньо.

Кривава драма розігралася 14 серпня 1941 р. у м. Хмільнику. Тоді о 8 год ранку німці почали зганяти в двір місцевої райспоживспілки людей єврейської національності. Глумлячись над ними, «обрізали бороди стариків, заставляли молодих під ударами палиць їсти це волосся, після чого ставили всіх на бите скло біля кам'яної стіни, де почалось систематичне побиття: вдаряючи головами об стіну і т. ін.».

Так вирішувалося «єврейське питання».

Масові розстріли єврейського населення були проведені також у Літині, Дашеві, Комсомольському, Погребищі, Гнівани, багатьох інших населених пунктах Вінниччини.

З метою ізоляції та подальшого знищення осіб єврейської національності окупанти утворили на території Вінниччини 126 гетто – своєрідних концтаборів для примусового їхнього утримання. Їхніми в'язнями стали десятки тисяч людей – як місцеві євреї, так і насильно пригнані з Бессарабії та Буковини. Відомі випадки, коли в гетто утримувалися й українці – в основному ті, котрі мали змішаний шлюб. Через цілковите знищення в'язнів найменше часу на Вінниччині діяли гетто, розміщені в німецькій зоні окупації.

З особливим садизмом нацистські карателі знищували також партизанські села, а разом з ними їхніх мешканців – жінок, дітей, людей похилого віку.

А напередодні інший каральний загін чисельністю 800 осіб побував у с. Криштопівці Дашівського району.

Одна група карателів забирала майно та худобу в населення, інша – палила оселі, господарські присадибні будівлі та розстрілювала сільчан. Тоді було вбито

32 мешканці села, переважно жінок, дітей, людей похилого віку, спалено 285 хат та 205 господарських будівель, а також школу, адміністративні будинки обох колгоспів. Нелюди забрали все виявлене майно, худобу, а згодом ще 8 разів приїжджали в село, аби й надалі знущатися з його жителів [5].

6 січня 1944 р. страшна доля спіткала села Пеньківку й Яцківці Літинського району.

«Німці прийшли, б'ють, палять... – згадував мешканець с. Пеньківки Іван Тодосійович Самойлюк. – Нам же пощастило в ліс утекти... Приходимо з лісу, треба ж щось їсти, та й не знаємо де хто. Чуємо, жінка не своїм голосом кричить. Забігла до хати, ніхто її впізнати не може. Вся обгоріла, кіс нема, а обличчя таке, як чорним залите. Це була мама Марусі Кузьменко. Три дні промучилась і вмерла».

9 січня жахлива трагедія не минула й с. Уладівки Хмільницького району. Село згоріло дотла, розстріляно та спалено 80 його мешканців.

За словами Марії Григорівни Дробахи, тоді «кати зігнали людей на вигін, облили хати якоюсь рідиною. Оселі запалали, як свічки... Від села залишились обпалені комини...» [6].

Наступного дня зловісний список спалених населених пунктів поповнили села Хмільницького району – Майдан-Бобрик та Пиківська Слобідка [7; 8]. Вони згоріли дотла.

13 січня 1944 р. нацистські карателі спалили с. Брусленів Літинського району, де знищили 396 дворів (загинули 36 мирних жителів), 14 січня – с. Василівку Іллінецького району (загинули 11 жителів). 24 січня в с. Ситківці Ситковецького району прибув німецький каральний загін, який розстріляв 27 радянських громадян і підпалив будівлі [9].

Усього на Вінниччині трагічної долі білоруської Хатині та українських Кортелісів зазнали 42 населених пункти. У них спалено близько 4 тис. осель, знищено майже тисячу жителів.

Зрозуміло, неминуча смерть чекала й на самих народних месників та членів патріотичного підпілля. Причому розправи над ними супроводжувались винятковою жорстокістю.

Кілька днів німецькі жандарми возили по селах Турбівського району взятого в полон члена партизанської групи ім. Чапаєва мешканця с. Нова Гребля цього ж району П.І. Рябоконя, представляючи його населенню як «бандита» та всіляко знущаючись з нього. Потім, після нелюдських катувань, прилюдно стратили його [10].

Не передбачалося винятків навіть для дітей. Вороги жорстоко розправились і з юним розвідником Степаном Чернобаєм. 19 грудня 1943 р. в с. Лиса Гора Липовецького району пораненим він потрапив у полон. На колишньому колгоспному дворі йому відразу ж вчинили допит. Однак підліток не відповів на жодне запитання. Тоді йому почали ламати пальці на руках, вирізали на спині зірку, викололи очі, розрізали живіт і стали дрючками витягувати кишки. Насамкінець кати відрізали ще й язик та прикололи тіло партизана до землі штиком [11].

По-звірячому був закатований німцями зв'язковий антифашистської підпільної групи с. Ігнатівки Гайсинського району піонер Вася Бабій. Розстріляний після важких

знущань у Вінницькій тюрмі рідний брат комісара партизанського загону ім. Леніна Героя Радянського Союзу П.К. Волинця (Калинівський район) піонер-партизан Олексій Волинець. Розстріляні румунськими жандармами в с. Печері члени підпільної розвідувальної молодіжної групи Шпиківського району піонери Ганя Козуб, Вася Нарядчук, Михайлик Козачко...

З таким же задоволенням карателі розправлялися з родинами партизанів і підпільників. Були, наприклад, заарештовані всі сім'ї підпільників с. Підвисокого Оратівського району, спалено їхні хати, а майно розграбовано [12]. У березні 1943 р. розстріляно 17 родичів партизанів та підпільників с. Зятковець Гайсинського району... [13].

Без публічного розголосу знищувалися українські націоналісти, які теж були на Вінничині. «Незаперечно встановлено, що рух Бандери готує повстання в райхскомісаріаті (Україна), мета якого – створення незалежної України. Всі активісти руху Бандери повинні бути негайно арештовані й після ґрунтового допиту таємно знищені як грабіжники...» – йшлося у наказі від 25 листопада 1941 р. усім постам поліції безпеки і СД райхскомісаріату «Україна» (Київ, Дніпропетровськ, Миколаїв, Рівне, Житомир, Вінниця) айнзацкоманди Ц/5, що дислокувалася в Києві [14].

Серед методів масового знищення людей було також заручництво. Суть його полягала в тому, що нацисти заздалегідь самовільно оголошували певну кількість людей заручниками, яких негайно ж розстрілювали при появі навіть найменшого опору «новому порядку» на території даного населеного пункту чи його околицях, хоч визначені для розправи люди не мали ніякого стосунку до «інциденту», що стався. Як заручників, а значить, смертників, окупанти брали передусім «небажаних» осіб, причому політичний і расовий принцип витримувався з німецьким педантизмом. Так, першими заручниками у Вінниці стали представники єврейської інтелігенції. 29 липня 1941 р. було арештовано 25 осіб і розстріляно в кар'єрі місцевого цегельного заводу. «Серед них: адвокат Черкасін, провізор Уланівський, робітник друкарні Мандель, службовець Укрзбуту Гробман, юрисконсульт Вайнтрауб, викладач фізики Швидко, адвокат Гурман, бухгалтер Дірер, викладач медінституту Гольдінер та інші. Серед заручників був і завідувач лікувальної частини Вінницького міськздороввідділу лікар Пістерман» [15].

Серед заручників найбільше розстріляли українців, оскільки вони склали основну масу населення, яке жило на Вінничині у передвоєнний період і під час окупації. Так, 42 заручники української національності розстріляли гітлерівці в с. Трибухах Літинського району. Серед них: Марія Мартинюк, Ганна Марчук, Параска Харусь, Микола Савчук, Василь Дарнобит, Іван Мельник, Текля Капшук, Ярина Марчук, Григорій Ішук, Іван Білик, Костянтин Колесник та інші [16].

19 заручників української національності, серед яких був колишній секретар сільської Ради депутатів трудящих, розстріляли в с. Сеферівці Барського району, 9 – в Майдані Курилівському Літинського району, 5 – у с. Михайлівці Гайсинського району [17; 18; 19]. Смертна кара заручників фактично перетворилася на один із найбільш поширених і ефективних інструментів німецької адміністрації та застосовувалася без зайвих сумнівів і зволікань.

Ще однією велелюдною трагедією – важливим складником опустошення загарбаних територій – стала насильницька депортація цивільного населення на каторжні роботи в Німеччину, що тривала до останніх днів окупації області й яку брехлива геббельсівська пропаганда видавала за «добровільне бажання українців працювати в ім'я великого Райху». Методи «полювання за черепами», як називали «вербувальну кампанію» самі нацисти, відзначались крайньою неповагою до людської гідності, жорстокістю та насиллям. Людолови часто-густо влаштовували облави на свої жертви, арештовували посеред ночі в оселях, висліджували у схованках, примушували з'явитися на збірні пункти під загрозою фізичної розправи, розправи над близькими та рідними.

Ставлення до рабів Райху було відверто зневажливим, як і до їхніх батьків, котрі через вік, стан здоров'я особливої цінності для окупантів не становили. Так, коли фашистські кати палили с. Пеньківку Літницького району, його мешканець Осей Головчук, за спогадами очевидця трагедії Івана Леоновича Пнівського, виніс із хати конверта з листом сина, надісланим із Німеччини, і став благодіяти карателя:

– Не пали, пане! Мій кінд Петро арбайт ін Гермація. У городі Батіборі...

Німець ухопив автомат і перетяв старого чергою разом із конвертом, потім ще й під сарай приволік, щоб спалити... [20].

«...Фашисти не вважали нас за людей. Їхня жорстокість не знала меж. Вони спалили мою хату, вбили матір, а мене насильно забрали в Німеччину...» (із фільтраційної справи О.Р. Барана, с. Романів Хутір Іллінецького району) [21].

Якщо в 1942 – 1943 рр. переважну більшість бранців «вербувальники» доставляли в Німеччину товарними поїздами, то в 1944 р. через «рейкову партизанську війну», надмірну завантаженість залізничного транспорту використовувати його доводилося все менше. Тому схоплених під час каральних акцій людей гітлерівці досить часто гнали на каторгу пішки.

У січні 1944 р. в с. Губник Гайсинського району «пригнали 4 тис. евакуйованих чоловіків від 14 до 60 років, яких гнали напівроздягнених у люті морози, як полонених. Хто відставав – підганяли нагайками. Зголоднілих, замерзлих, їх закрили в короварні. 13 січня під сильною охороною етап погнали далі...» [22].

10 березня 1944 р. нацисти наказали «громадянам чоловічої статі віком від 14 до 65 років» с. Губника Гайсинського району «зібратись на ніч у будинку короварні і ночувати під вартою. Цього наказу ніхто не виконав. Усі чоловіки в селі поховались в льохах, ямах, де тільки можна було» [23].

13 березня 1944 р. нацистські загарбники ввіймали 300 мешканців с. Яланця Бершадського району й відправили на місцеву залізничну станцію. Не маючи можливості евакуювати невільників у свій тил, окупанти закрили їх у станційних приміщеннях. Не дали розігратися трагедії розвідники однієї з частин наступаючої Червоної армії, які напали на ворожу охорону і визволили бранців... [24].

Репресивні заходи призвели до того, що в ряді населених пунктів Хмельницького, Літинського, Калинівського районів, а саме «в селах Івча, Івашківці, Канатківці, Широка Гребля (на Бузі), Миколаївка, Мізківці, Вонячин, Осолінка та інших все чоловіче населення від 14 до 70 років було вигнане в Німеччину»... [25].

Однак депортації підлягали не лише чоловіки. Ще більше на нацистську каторгу відправлено дівчат і жінок.

Усього ж із території Вінниччини (з урахуванням Монастирищенського району, який до 1954 р. перебував у складі області) в нацистський Райх депортовано 78 650 осіб цивільного населення. Найбільше бранців вивезено з м. Вінниці (13 400), Монастирищенського (5 711), Гайсинського (4 862), Хмільницького (4 868), Теплицького (3 892), Калинівського (3 613), Липовецького (3 125), Дашівського (2 978), Оратівського (2 817), Уланівського (2 798) районів [26]. Станом на 1 жовтня 1948 р. повернулися в область лише 48 705 осіб [27]. Тисячі подолян знайшли смерть на чужині.

Тому можна ствердно заявити, що всі «вербувальні кампанії» зводились до стерилізації заселеної слов'янської території від продуктивних сил, адже вивезення на каторжні роботи активної частини населення, особливо молоді, підривало біологічне коріння етносу і позбавляло націю повноцінного розвитку в майбутньому.

Крім того, вивозячи з України (Поділля) цивільне населення, здатне тримати в руках зброю, нацисти переслідували ще й іншу мету – позбавити поневолений народ можливості вести активну визвольну боротьбу, а в разі відступу – людського резерву для поповнення рядів Червоної армії, відбудови зруйнованого народного господарства СРСР.

Ось чому повсюдним було прагнення поневоленого населення, насамперед молоді, не потрапляти в руки людоловів.

«Навесні та влітку 1942 р. з нашої місцевості стали масово відправляти молодь у Німеччину. Їхати туди я категорично не хотіла. Від перших наборів мені вдалося заховатися. А от в листопаді не пощастило. Я приїхала додому, щоб зігрітися, а вночі в хутір з'їхалися барські поліцаї. Вони увірвалися в хату, арештували мене, пригнали у Вовковинці на станцію і відправили товарняком у Німеччину» (із фільтраційної справи Н.В. Матвієнко, х. Чемериський Барського району) [28].

Спершу німці не брали людей сімейних. «Населення використало і це. Укладались передчасні або фіктивні шлюби у віці 14 – 15 років» [29]. Дівчата намагалися вийти заміж та завагітніти, тому що в такому випадку вони звільнялися від відправки в Німеччину [30]. Врешті, окупаційна влада розпочала «вербування» цілими молодими сім'ями.

В окремих випадках практикувався відкуп. Але він був лише тимчасовим гарантом від насильницької депортації.

Щоб не потрапити в нацистське рабство, населення Вінниччини намагалося роздобути фальшиві довідки про незадовільний стан здоров'я (їх видавали лікарі-підпільники), свідомо розладнувало його, йшло навіть на навмисне каліцтво: дехто відрубав собі пальці, обливав частину тіла окропом, самозаражався висипним тифом, малярією, іншими небезпечними хворобами [31].

Рівень здоров'я мешканців населених пунктів у період війни підпав під негативний вплив низки факторів: психологічні навантаження, незадовільні умови проживання, низька якість і мізерна кількість продуктів харчування. З'явилися хвороби, які не були характерні за часів мирного життя. Ускладнювали ситуацію вкрай незадовільне

матеріально-технічне забезпечення медичних установ, відсутність належного складу медичного персоналу. Не випадково у 1942 р. захворюваність висипним тифом порівняно з довоєнним періодом зросла в 15 разів, черевним тифом – у 12, дифтеритом – у 18 разів. Різко збільшилась кількість хворих на туберкульоз.

Ще одним ефективним засобом знелюднення був голод. Якоюсь мірою рятували присадибні ділянки, то городянам доводилось вкрай важко. Єдиним порятунком для них був чорний ринок, де можна було за спекулятивними цінами придбати продукти харчування, іноді їх вимінювали за речі домашнього вжитку, запаси яких досить швидко вичерпувались. Запроваджена восени 1941 р. карткова система на хліб і окремі продукти харчування лише продовжувала агонію. У Вінниці загальна денна норма хліба на дорослу людину становила всього 300 г (для вцілілих після перших погромів євреїв – 225 г) [32]. Пізніше вона була скорочена. Міське населення Луцька і Рівного – столиці райхскомісаріату «Україна» – отримувало в день по 214 г хліба. У ще жахливішому становищі опинилися мешканці Києва, які отримували по 200 г на день і зовсім не забезпечувалися салом, м'ясом, цукром.

Від голоду за час нацистської окупації померло 120 тис. харків'ян. У доповіді начальника поліції і СД міста від 1942 р. констатувалось: «У місті спостерігаються численні випадки, коли старі та інваліди, стоячи на вулиці, у тій же позі вмирили» [33]. Серед полеглих від голодної смерті значилися й тисячі вінничан.

Фізично знищуючи цивільне населення, обезлюднюючи загарбані території, окупанти наполегливо реалізовували стратегічну мету – цілковито колонізувати захоплені землі.

Згідно з планами А. Гітлера, на окупованому Сході через десять років мали оселитися 4 млн німців, а через 20 років – принаймні 10 млн. Передбачалося, що вони прибудуть не лише з Райху, а й з Америки, Скандинавських країн, Голландії та Франції [34]. При цьому Гітлер вважав, що для успіху колонізації необхідно позбавитися місцевого населення шляхом прямого його знищення та депортації. Гітлера підтримував Г. Гімmlер, якому фюрер доручив керівництво справою колонізації східних територій. Він вважав, що для успіху німецької політики на Сході потрібно знищити 30 млн. слов'ян. В одному із циркулярів Гімmlер вимагав, щоб на цій території зникли такі народності, як українці, гораки і лемки [35]. У підготовленому в 1941 р. відомством Гімmlера генеральному плані «Ост», який складався з двох фаз – короткочасної та довготривалої (30 післявоєнних років) – межа колонізації проходила по лінії Ладозького озера, через Валдай до Брянська й далі включала Україну. За 30 років передбачалося переселити в Західний Сибір майже всіх поляків (понад 20 млн), 75% білорусів і 65% українців Галичини. Загальна кількість місцевого населення, яке підлягало депортації на схід від довоєнного німецького кордону або винищенню, сягала 30 – 45 млн осіб [36].

У другому, радикальнішому варіанті генерального плану «Ост», поданому Гімmlеру в квітні 1942 р., кількість населення, яке підлягало знищенню або переселенню (естонців, латишів, литовців, поляків, білорусів та українців), зросла до 46 – 51 млн, а залишити передбачалося лише 14 млн [37]. До числа територій на

Сході, які планувалося колонізувати та заселити німцями у стислі терміни, додавалися Придніпров'я, Таврія і Крим [38].

Передбачалося створення 8 окремих районів, заселених виключно німцями. Зокрема, такий переселенський район, що отримав назву Хагевальд, було утворено в південній частині Житомирщини – на півночі Вінниччини. Інший аналогічний район – Ферстенштад – нацисти розмістили північніше «Вервольфу» – неподалік Калинівки. Для кожного переселенця передбачалась садиба на місці кількох селянських господарств, а для керівників районів, обов'язково есесівців, – 100-гектарні наділи.

Інша стратегічна мета гітлерівських загарбників – пограбування СРСР, у тому числі України. Плани стосовно цього були розроблені реакційним керівництвом Райху задалегідь і викладені, зокрема, в директивах поплічника фюрера Г. Герінга (надзвичайного уповноваженого зі здійснення так званого 4-річного плану загарбання східних територій – «Про завдання й організацію економіки в окупованих східних областях», відомих під назвою «Зеленої папки»).

Доречно згадати й висловлювання деяких високопоставлених нацистів. Райхскомісар України Еріх Кох, виступаючи 5 липня 1943 р. на нараді в Києві, заявив: «Ми є расою панів і повинні правити жорстоко. Я прибув сюди, щоб допомогти фюреру. Населення повинне працювати. Деякі із цих людей сильно схуднуть, бо не отримують достатньої кількості їжі. Населення не може цього вимагати. Ми приїхали сюди не для того, щоб роздавати манну, ми приїхали сюди для того, щоб створити базу нашої перемоги» [39].

Райхсфюрер СС Гімmlер теж мав свій погляд: «Росіяни (тобто колишні радянські люди) – це робоча худоба...» [40].

Економічне пограбування радянських територій поділялося на два етапи:

- 1) одноразове пограбування під час воєнних дій;
- 2) тривале пограбування шляхом колоніальної експлуатації аж до «остаточного врегулювання», тобто до перетворення земель на провінції гітлерівської Німеччини, а решти – на васальні, залежні від Німеччини колоніальні утворення.

Крім того, гітлерівці «великодушно» дозволяли взяти участь у розграбуванні захоплених багатств і своїм сателітам. Так, профашистський уряд королівської Румунії, наслідуючи приклад нацистів, розробив плани пограбувань окупованих областей і створив спеціальну організацію для «воєнних захоплень та воєнних трофеїв», яка діяла й на території Вінниччини в межах новоутвореної «Трансністрії».

За діючою армією до цієї акції приєднувалася ще й орда цивільної адміністрації, що частково входила до складу штатів Райхскомісаріату, генеральних округів, а також до штабу економічного керівництва «Ost» («Схід»). Цивільні органи грабіжництва мали на меті не тільки захоплювати все те, що не встигли забрати військові органи, а й вивозити до Німеччини все, що місцеве населення могло виробити в умовах окупації.

Після встановлення окупаційного режиму населенню сіл було суворо заборонено різати велику рогату худобу та свиней (їх конфіскували для потреб Вермахту), продавати лишки основних продуктів харчування на базарах, а жителям міст – виїздити в села за сільськогосподарськими продуктами. Усі продукти й речі у затриманих відбирали. Було заборонено ловити рибу, а також полювати на дичину. Усе мало належати новоявленим господарям. І тільки їм.

А тим часом війна набувала затяжного характеру. Величезний фронт, що протягнувся на тисячі кілометрів, багатомільйонна вермахтська орда потребували все нових поставок не лише зброї та боєприпасів, а й продовольства, різноманітного спорядження, одягу. Вирішення проблеми покладалось на населення окупованих територій, у якого збирався увесь вирощений урожай.

Але й цього окупантам було мало. Вони масово почали застосовувати такі заходи примусу населення до праці, як залякування та штрафи. Нацисти не зупинялися ні перед чим. Виняткова жорстокість на практиці означала розстріл всіх, хто осмілювався порушити розпорядження окупантів.

Німецькі загарбники заставляли селян працювати в неділю, нерідко закривали церкви, зухвало заявляли, що праця замінить молитву.

Поряд із заходами примусу окупанти багато говорили про форми заохочення, широко пропагуючи при цьому «наказ фюрера» про так званий «новий аграрний порядок».

Тих членів громадського господарства, які добре працювали, вони обіцяли нагородити наділами землі. Для більшої переконливості посилалися на відповідні документи, які всіляко афішувалися. Так, у законі про земельну реформу в пункті 4 з цього питання говорилось: «Ті селяни, які добре працюють у громадському господарстві, будуть наділені землею». А в пункті 7-му декларації про земельну реформу зазначалося: «З кожного громадського господарства 10 кращих селян (хто добре працює в громадському господарстві) можуть додатково отримати землю, але не більше, ніж 1 га» [41].

Але всі ці обіцянки мали демагогічний характер. Роздавати землю селянам у приватну власність – не входило у плани окупаційної влади. Як і чесно платити за каторжну працю, попри те, що у декларації про право на землю (пункт 3-й) заявлялось: «Замість розділу доходів за трудодні у колгоспі ти отримаєш прибуток залежно від роботи – це справедливий заробіток» [42].

Що ж насправді отримували селяни за свою працю? Згідно з документами – мізер.

Певної системи оплати праці не існувало. Селянам, що були позбавлені свободи й засобів виробництва, видавали різного роду відходи. Але не у формі розподілу доходів на трудодень, а у вигляді подачки, що принижувала людську гідність.

Кількість відходів, що видавалась, була недостатньою для підтримки фізичних сил селян, що прирікало їх на голодне існування та смерть.

Не сприяли у вирішенні питання й присадибні підсобні господарства.

«Селянам дозволяється тримати худоби стільки, скільки потрібно», – йшлося у п. 2-му декларації про право на землю.

Однак тільки в декларації. Насправді ж створювалися такі умови, за яких селяни не мали можливості тримати навіть козу. Для утримання худоби потрібні пасовища і корми, яких селяни не мали. Їм не дозволялося користуватися безкоштовно пасовищами і землею.

Той, хто на свій страх і ризик потай від окупантів та їхніх прислужників усе ж вигодовував для себе чи сім'ї теля або поросля, наражався на неабияку небезпеку, про що свідчать архівні документи.

Згідно з директивою А. Розенберга з населення брали податок на потреби німецького житлового будівництва, на добровинні справи, податок на спадщину, дарчий податок, податок на печатки, на транспортні засоби, худобу (додатково до встановлених поставок сільськогосподарських продуктів), податок на розваги тощо. Було запроваджено навіть подушний податок, який був скасований свого часу після ліквідації кріпацтва.

Єдиної системи в цьому питанні не було, адже окупаційна влада в кожному підлеглому їй районі встановлювала розміри грошових податків на власний розсуд. Наприклад, у сусідній Київській області, селяни сплачували наступні грошові податки: одноразовий податок на господарство – 400 крб, подушний податок із кожної людини – 100 крб, податок на коня – 300 крб, податок на корову – 150 крб, податок на собаку чи кішку – 100 – 150 крб Крім того, тут окупанти запровадили ще й податок за «визволення від радянської влади» в розмірі 50 крб [43]. Що стосується Вінниччини, то тут до такого не додумалися...

Податками обкладалося все населення, за винятком невеличкої кількості осіб, які були репресовані радянською владою і виявляли особливу лояльність до окупантів. Від сплати податків не звільнялись навіть інваліди I та II груп.

Часто окупаційна влада практикувала повторне збирання тих самих податків упродовж короткого проміжку часу, а до неспроможних сплатити необхідну суму селян застосовувалися репресивні та конфіскаційні заходи.

У 1942 р. податки всіх видів в середньому на кожний селянський двір становили 2 315 крб. У 1943 р. сума податків збільшилась до 3 113 крб на кожен двір [44].

Ще однією формою викачування мізерних селянських коштів, а точніше – неприхованого пограбування населення – було обов'язкове страхування. Причому того, чим селянин реально не володів.

Заслуговує на увагу приписка, зроблена на цьому документі:

«Стратієнко Дмитро П. о дачі коня відмовився, про що розписався».

Не можна обійти увагою й документ, у якому йдеться про масштаби спричиненої гітлерівцями матеріальної шкоди: «З інформації обкому КП(б)У про збитки, заподіяні німецько-фашистськими окупантами сільському господарству області 28 вересня 1944 р.»: «Сільське господарство області в часи німецько-фашистської окупації зазнало величезної руйнації. Німці зруйнували 1 939 колгоспів, а 21 колгосп цілком знищили з населенням, спалили 2 801 прекрасний колгоспний будинок, а 2 767 зруйнували на 60 – 75%.

Вивезли до Німеччини 160 735 голів коней, 211 981 (голову) великої рогатої худоби. Вирізали 206 539 голів свиней, 151 988 голів овець, 466 641 (штуку) птиці,

9 095 (штук) кролів і знищили 96 366 бджолородин, вирубали ліси і сади. Порушили сівозміни та запоганили бур'янами та шкідниками колгоспну землю.

Особливо великої руйнації зазнало господарство Оратівського, Плисківського, Уланівського, Липовецького, Турбівського, Іллінецького і Комсомольського районів.

Окупанти пограбували 67 МТС, 17 МТС зовсім знищили, вивезли в Німеччину і знищили: тракторів – 4 359, комбайнів – 687, плугів – 2 006, культиваторів – 3 521, сівалок зернових, бурякових – 2 654, лущильників – 1 717, молотарок – 682, двигунів – 734, нафтобази на 4883 тонни місткості, автомашин вантажних – 545, автомашин легкових – 107, автопередвижок – 38...

Ворог, крім вивозу і знищення тваринництва, розповсюдив різні пошесті хвороб, таких, як коросту, якою по всій області в 1 677 населених пунктах було заражено 34 433 голови коней, ящур на рогату худобу в 18 районах – 48 населених пунктах, чуму на птицю в 13 районах – 56 населених пунктах, від якої загинуло 13 236 шт. птиці. Знищив кормову базу з площі 143 800 га багаторічних трав, залишилось лише 15 835 га, або 11,0%» [45].

Крім того, «німецько-фашистські загарбники спалили і зруйнували 1 586 шкільних будинків, 148 клубів, театрів, червоних кутків і музеїв, 236 лікарень і амбулаторій, 41 дитячий заклад» [46].

Як уже згадувалось, значна частина Вінниччини була підконтрольна також румунським агресорам.

З перших днів Другої світової війни королівська Румунія виступила сателітом і стратегічним партнером гітлерівської Німеччини. Підтримавши кривавий нацистський режим, її правителі сподівалися на щедрий шматок при поділі світу, насамперед на реалізацію свого «історичного права» «посідання Півдня України – від Буковини до Одеси» [47].

Водночас вони не приховували стурбованості з приводу чуток про намір німців створити Українську державу. «Румунський посол в Німеччині 24 липня 1941 р. повідомив німецький уряд, що румунський уряд просить, щоб «майбутня Українська держава» не була надто велика, бо Україна з 40-мільйонним населенням чинитиме тиск на Румунію та інші європейські держави. Посол особливо просив, щоб Галичина не була приєднана до України, а стала частиною Німеччини, щоб можна було мати «прямий зв'язок між Німеччиною і Румунією».

Заступник секретаря Верман, начальник політичного департаменту міністерства закордонних справ Райху, відповів, що ще занадто рано говорити про освоєння території «колишнього Радянського Союзу». Посол Німеччини в Румунії повідомив наступного дня Берлін про застереження Румунії стосовно України: «Віце-міністр, президент Антонеску цікавився питаннями майбутнього устрою України і заявив, що не треба створювати великий слов'янський регіон на румунському кордоні» [48].

Насправді обидва агресори були зацікавлені, щоб ніякої України взагалі не існувало, а її землі були поділені між ними. Та «справедливого» поділу не сталося. Румунським сателітам довелось задовольнитися загарбаними Молдавією і південно-західними українськими землями, де за згодою Берліна було створено три окупаційні зони: губернаторства «Бессарабія», «Буковина» та «Трансністрія» [49].

Ці регіони були колонізовані. Були заборонені всі українські організації, вивішені румунські прапори, знищена українська символіка, українські написи на фасадах будівель, власні назви господарств. Заборонялось робити релігійні відправи українською мовою тощо.

У Північній «Трансністрії» масштаби свавілля були порівняно меншими, але не обійшлося без жорстокості, насилля, терору, відвертої неповаги до людської гідності й тут.

Як і в німецькій зоні окупації, тими ж методами вирішувалося «єврейське питання». Уже в перші місяці окупації в с. Жабокрич Крижопільського району німецькі і румунські солдати вбили 435 місцевих євреїв. Розправи над єврейським населенням відбувалися в Чернівцях, Озаринцях, Комаргороді, Крижополі, Піщанці, Томашполі, Ямполі та інших населених пунктах. Аналіз документальних джерел дає змогу зробити висновок, що впродовж липня – серпня 1941 р. на території Вінниччини, що увійшла в румунську зону окупації, загинули близько чотирьох тисяч євреїв [50].

Черговим етапом масової розправи стала депортація єврейського населення Бессарабії, румунського повіту Дорохой, Північної Буковини в «Трансністрію». Під час його етапування в Бершадь, Могилів-Подільський, Шаргород, Тульчин та інші населені пункти Вінницької області загинули ще декілька тисяч осіб: без жалю карателі вбивали хворих, виснажених бранців, що відставали від багатокілометрових колон, жінок з малими дітьми на руках.

Як і в німецькій зоні окупації, невільників розміщали й утримували в численних гетто. Особливо зловісним було гетто в с. Печері Шпиківського району, обладнане в будинку колишнього кістково-туберкульозного санаторію і назване в'язнями «Мертвою петлею». Тут невільників за найменшу провину жорстоко карали, їм практично ніколи не давали їжі. Зокрема, 21 січня 1942 р. претор Шпиківського району наказував старостам сіл Печери і Рогізни: «Категорично заборонити підвезення продовольства з інших сіл і районів для євреїв. Якщо будуть мати місце такі випадки – відповідаєте Ви особисто» [51].

Через Печерське гетто пройшли близько 10 тис. осіб єврейської національності, пригнаних із Брацлава, Тульчина, Ладжилина, Могилева-Подільського, Шпикова, з Румунії та Буковини. Під час визволення села навесні 1944 р. живими в гетто залишалися дещо більше трьохсот осіб.

Заради справедливості слід відзначити, що причиною смерті невільників гетто, розташованих у Північній «Трансністрії», були не стільки розстріли, скільки різноманітні епідемії, що виявились результатом жахливих антисанітарних умов утримання в'язнів, а також голод, холод, виснаження від непосильної праці.

Однак наймасовішим було знуцання над місцевим українським населенням, про що йдеться в численних архівних документах.

«За невихід на роботу в с. Юзвинцях Барського району 16 чоловік до крові... побиті в полі, а двоє мешканців – заарештовані і відправлені у в'язницю» [52].

За аналогічну провину було піддано побиттю майже 2 тис. мешканців с. Студеної Піщанського району [53].

Пізньої осені 1943 р. в с. Писарівка Ямпільського району за відмову від роботи арештовано 12 жінок – членів місцевої общини. Румунські окупанти вишикували їх у колону і тричі від берега до берега прогнали через річку Русава, що невдовзі мала вкритись кригою. Наступного дня зібрали іншу групу жінок. У примарії (сільській раді) їх жорстоко побили гумовими шлангами до втрати свідомості [54].

Зазнавали постійного побиття й селяни з с. Великої Кісниці Ямпільського району. Крім того, румунські жандарми закували в кайдани 25 мешканців села й ув'язнили їх у Ямпільській тюрмі, де невільники зазнали жорстоких катувань [55].

95 осіб було вбито та спалено живцем румунськими катами в Ольгопільському районі [56].

У січні 1944 р. після жорстокого побиття таким же чином було страчено в Рибницькій тюрмі мирних жителів с. Черномина Піщанського району Сафрона Івановича Савчука, Степана Мусійовича Даценка, Михайла Качанова та Йосипа Швеця, а 17 березня 1944 р. – 7 мешканців с. Студеної цього ж району: Антона Шпатаря, Василя Копильчука, Дениса Кушніра, Павла Задніпренка, Михайла Забранюка та ін. [57; 58].

Документів, які фіксують жорстоке ставлення до населення, – десятки, сотні... Як справедливо зазначається в одному із них, на теренах Північної «Трансністрії» «протягом усього періоду окупації ставлення до населення було звіриним...» [59].

Оволодівши колонією, румунські загарбники також кинулись грабувати її, нічим не поступаючись німецьким окупантам. Причому грабунок був чи не найголовнішим пріоритетом їхньої окупаційної політики. Грабували все підряд: промислові підприємства, сільськогосподарські общини, одиноких і престарілих, здорових і хворих громадян, безцеремонно забираючи в них усю виготовлену продукцію, обкладали їх непосильними податками та штрафами, не зупиняючись перед фізичним насиллям, кривавими розправами, нещадною експлуатацією беззахисного населення.

Насамперед безцеремонно привласнювалася продукція вцілілих чи на швидкуруч відновлених промислових підприємств. Уся вона відправлялася до Румунії або ж використовувалася на місці для постачання військ та потреб окупаційної адміністрації.

Та особливо нещадно грабувались колективні господарства. Румунські окупанти, як і німецькі, зберегли колгоспну систему господарювання, проголосили колгоспи общинами, замінивши їхні назви румунськими. Ще 16 листопада 1941 р. префект Тульчинського повіту полковник Іон Лазер інформував старосту того ж району: «На підставі наказу № 1327-1941 Губернаторства Трансністрії ставлю Вам до відома, що в 1942 р. вся земля Трансністрії буде оброблятися колгоспами, до аграрної реформи ніхто не отримає землю індивідуально» [60].

Лєвова частка виробленої продукції вилучалась «губернаторством». Населенню, тобто виробникам цієї продукції, залишались мізерні крихти, що було на найвищому рівні узаконено окупаційною владою.

Населенню категорично заборонялось випікати білий хліб. Причому така заборона діяла ще з 6 листопада 1941 р. [61]. Що стосується хліба, то він здебільшого не видавався взагалі. Із грудня 1941 р. замість щоденної 200-грамової хлібної порції мешканці сіл і міст отримували по 200 г зерна пшениці, а влітку 1942 р. вийшло нове обов'язкове для виконання розпорядження, яким регламентувалося виготовлення хліба для потреб цивільного населення сіл і міст на території «Транснїстрїї» із суміші кукурудзи, ячменю, картоплї тощо [62].

Крім зерна, худоби, птиці, продуктів харчування з общин постійно вивозилися також трактори, комбайни, різноманітний реманент.

У 1943 р. румунські загарбники поставили за мету вивезти з общин взагалі все зерно. Префект Тульчинського повіту полковник Лазер надїслав у підлеглі претури розпорядження, в якому, зокрема, йшлося: «З березня 1943 р. рапортуйте по телефону про кількість конфіскованого борошна і пшениці... Звертаю увагу, що з 8 березня не дозволяється мати в общинах, млинах будь-якої кількості пшениці та жита. Зерно має бути вивезене...» [63].

Щоб максимально поживитися награваним збіжжям, а також беручи до уваги загрозливу ситуацію на фронті, восени того ж року румунські окупанти заборонили общинам проводити сївбу озимих культур.

Крім організованого грабежу, здійснюваного цивільною окупаційною адміністрацією, існував і так званий «неорганізований». Ним систематично займалися військовослужбовці дислокованих у «Транснїстрїї» військових частин, інших силових структур.

Особливо інтенсивно грабувалися общини напередодні відступу румунсько-німецьких загарбників. Причому як румунами, так і німцями.

В с. Жабокричі Шпиківського району «під час евакуації з-за Бугу» німецькою поліцією було забрано 1 247 кг озимої пшениці, 1 540 кг ячменю, 4 500 кг вівса. На вимогу Торківського жандармського відділення видано по півтонни озимої пшениці та ячменю, тонну вівса [64].

Упродовж усього періоду окупації нещадно грабувалося цивільне населення. У с. Каєтанівці Крижопільського району окупаційною владою «в грудні 1941 р. була створена «комісія», яка вилучала в людей хліб, свиней, телят. У травні 1942 р. в селі з'явилися 2 жандарми. [Вони] забирали в селян речі із сундуків і казали, що беруть воєнне майно... В 1942 р., коли фашистських окупантів діймала зима, видали закон, що кожен селянин... повинен дати пару рукавиць і пару панчо, забирали силою у селян валянки, козухи, відправляли їх на фронт чи віддавали в свою жандармерію...» [65].

І все це робилося наче б то на «законній» підставі (наказ № 83 від 15 вересня 1942 р.), а «ті, хто не підкоряться цьому наказу, караються заточенням у табір від 6 місяців до 1 року і штрафом від 100 до 300 РККС [рейхсмарок]».

Це покарання застосовувалося і до тих, хто різними способами намагався пошкодити валянки, що підлягали реквізиції... [66].

Однак вилучались не лише валянки. Окупанти забирали худобу, птицю, насіння, теплі речі, реманент. Наприклад, 17 травня 1943 р. префект Тульчинського повіту зобов'язав претора Шпиківського району «реквізувати в населення всю цибулю і використати її як насіння» [67].

Наприкінці 1943 р. в населення «Трансністрії» масово забирали мішки, незважаючи на їхній стан збереженості [68].

Крім реквізицій, такою ж узаконеною формою пограбування були податки (форми грабіжництва румунських окупантів переважно повторювали форми пограбування німецьких загарбників).

Зокрема, здирницькими натуральними податками, що їх окупанти називали «заготівлею», обкладалось усе без винятку сільське населення, якому дозволялось мати невелике домашнє господарство.

«...Господарства, котрі не мають курей, зобов'язані купити і здати примарії 100 яєць. ...Невиконання... вважається економічним саботажем і карається відправленням у табір на роботу від 1 до 6 місяців» [69].

Кількість та види податків постійно зростали. Вони непосильним тягарем лягали на плечі поневоленого населення.

Досить показовим у цьому плані можна вважати архівний документ:

«Претору Шпиківського району від громадянина с. Даньківки Ліщишина Кузьми Федоровича.

...Мене обклали у цьому 1943 р. такими податками: 30 кг волячого м'яса, 10 кілограмів свинячого, 10 кг баранини, 110 яєць і грошей 59 марок за різні податки, із яких я заплатив 29 марок поземельного та комінного податків, здав 50 яєць. Ще заплатити 30 марок культподатку, здати 60 яєць та м'ясо я не маю можливості, бо не має з чого платити, тому, що я старий, 73 роки, а також хворий...» [70].

За несплату податків передбачалося невідворотнє покарання. Повсюдно застосовувалися штрафи. Ними карали за найменшу «провину».

Мешканці Вінниччини Петро Городинський, Григір Петриченко, Хома Горанський, Іван Шинкаренко були оштрафовані на 144 німецьких марки за порубку в лісі семи молодих деревець. Олександр Моричереда, Єфрем Зозуля, Олександр Черевичний, Петро Марценюк, Олександр Стрільчук із с. Кинашева – на 50 марок кожен за те, що осмілились пасти своїх волів у лісосмузі, а Килина Шитина, Олена Калінська, Мотря Глуха із с. Стоянів – по 5 марок за те, що вирвали кілька цукрових буряків на обшинному полі... [71; 72].

У результаті цих та інших фіскальних заходів селянам завдавалось чимало матеріальних збитків, подолати котрі вони в умовах, що склалися, фізично не могли. Грабунок був тотальний і безмірний. Лише в Шпиківському районі в другій половині 1942 р. – першій половині 1943 р. в громадян було забрано 51 762 л молока, 972 210 шт. яєць, 3 369 курей, 117 гусей, 108 качок, 2 380 кг свинини, 17 335 кг вершкового масла [73]. У Ямпільському районі за період окупації відібрано в його мешканців 77 голів корів, 111 голів телят, 200 голів свиней, 140 голів овець, 28 000 шт. птиці, 1 698 ц зерна... [74].

Унаслідок такої політики окупаційної адміністрації місцеве населення було доведене до голодного існування.

Організований і «неорганізований» грабунок здійснювався під безпосереднім керівництвом адміністрації, преторів, старост, командирів військових, жандармських і таємних частин (сигуранци) міст, районів, сіл штучно утвореної провінції. Загальна вартість награбованого в СРСР майна, за румунськими даними, оцінювалася наприкінці війни близько в 948 млрд лей у довоєнній валюті (для порівняння: видаткова частина державного бюджету Румунії в 1941 – 1942 рр. становила всього 160 млрд лей) [75].

Така заповзятливість у пограбуванні турбувала німецьких загарбників. Тому 30 червня 1942 р. в Бухаресті було підписано німецько-румунську конвенцію, що стосувалася питань награбованого в Україні. Відповідно до неї «продовольство і фураж, захоплені румунськими частинами, в розмірі, що переважають їхні невідкладні потреби, [мали] здаватися німецькій владі» [76].

Однак існував й інший (таємний) документ: «Рекомендації про функції організації Z, яка спеціалізується на військових захопленнях і воєнних трофеях», у правому куті котрого містилися спеціальні застереження: «Дуже таємно. Зберігати в неспалювальній шафі. Навипадок не безпеки негайно спалити» [77]. У ньому румунським військам рекомендувалося «виявляти якнайбільшу лояльність щодо німецької армії». Це доповнення було зроблено тому, що в документі містилися декілька суттєвих розходжень із згадуваною конвенцією від 30 червня 1942 р. в питанні про грабунок майна на окупованій території України. Не бажаючи ділитися награбованим, румуни потай здійснювали на махінації стосовно своїх союзників – німців. Як зазначається в доповненні до документа: «При евакуації в країну сировини треба по можливості її маскувати, а саме, пакувати сировину в ящики з-під боєприпасів, а найбільш цінне награбоване майно відправляти румунськими санітарними поїздами» [78].

У лютому 1944 р. румуни взагалі не бажали нічим ділитися з німцями:

«...Не видавати ніякого продовольства Німецькій армії чи німецьким властям...» – наказувалось, зокрема, в таємному розпорядженні префекта Тульчинського повіту претурі Шпиківського району... [79].

Крім спільності інтересів та заходів щодо колонізації загарбаної між Дністром і Південним Бугом території, котру офіційний Бухарест вважав своєю військовою здобиччю, румунська окупаційна адміністрація, з огляду на «вічність перебування» на цій землі, намагалася певною мірою здійснювати власну політику, відмінну від німецької. Ці розбіжності знайшли своє вираження, зокрема, в підходах до реалізації на теренах Поділля освітньої програми, ставлення до ряду аспектів ідеологічної діяльності, вирішення «єврейського питання», використання «трофейної» робочої сили та ін.

Що стосується «німецького бачення» перспектив розвитку освіти на окупованих східних територіях, то воно промовисто виражене у висловлюваннях правителів Райху.

А. Гітлер: «Якщо ми будемо навчати росіян, українців і киргизів читати й писати, то згодом це обернеться проти нас. Освіта дасть більш розвинутим із них можливість вивчати історію, оволодіти історичним досвідом, а звідси – розвивати політичні ідеї, які не можуть не бути шкідливими для наших інтересів... Не можна, щоб вони знали більше, ніж розуміння дорожніх знаків. Навчання у сфері географії може бути обмежене єдиною фразою – «столиця Райху – Берлін». Математика і все інше їм абсолютно зайві» [80].

Г. Гімлер: «...Кожна освіта... є небезпечною... Коли людина має освіту вищу, ніж це потрібно, вона стає носієм революційного руху. Важливим є, щоб інтелігентна українка замість того, щоб вчитися в Україні, виробляла в Німеччині детонатори...» [81].

Е. Кох: «Українцям не треба думати про школи й університети, тому що вони зобов'язані працювати, а для роботи освіта не потрібна. Відкриття навчальних закладів вважаю зовсім недоцільним, бо тубільцеві-хліборобу і тубільцеві-робітнику освіта лише зашкодить» [82].

Німці дозволяли функціонування тільки початкових (народних) та професійних шкіл, котрі мали забезпечити мінімальний рівень освіти молодшого покоління, підготувати його до виконання найпростіших функцій у сільському господарстві та промислового виробництва, ремеслі й торгівлі.

«Не дозволено: вищі навчальні заклади: університети, політехнічні інститути; вищі школи: гімназії, ліцеї та інші подібні заклади; середні школи; семінари, загальні середні школи; професійні школи: загальні школи зі спеціалізацією для певної спеціальності...» [83].

В контрольованій же румунами «Трансністрії» запроваджувався значно вищий освітній щабель: «...Кожен громадянин повинен посилати своїх дітей до школи виключно по сьомий клас, де є навчання обов'язкове, – йшлося, зокрема, в розпорядженні претури Станіславчицького району. – Не відвідувати школи можуть тільки випадково, як по хворості. Батьки, що не посилатимуть своїх дітей до школи, будуть оштрафовані в сумі 50 крб або трудоднями» [84].

Потім учні повинні були освоїти наступний освітній щабель – протогімназію, відвідуючи її до досягнення 14-річного віку, де навчання теж було обов'язкове і мало завершитись здобуттям ними семирічної освіти та однієї із професій відповідно до економічних потреб району, у якому мешкали.

Забезпечення середньою освітою покладалось на гімназії та професійні школи (після 4-річного навчання в них). Передбачалося, що випускники мали право вступати у вищі навчальні заклади. Щоправда, із вузів на території «Трансністрії» функціонував лише один – відкритий 7 грудня 1941 р. Одеський університет [85].

Різні підходи були і стосовно використання населенням радіозасобів. Якщо німці безжалісно розстрілювали кожного, хто осмілювався користуватись радіоприймачем, то в «Трансністрії» здійснювалась навіть певна радіофікація окремих населених пунктів,

зокрема «Програма щоденних передач: із 7 до 8 год ранку, з 14 до 15 год, з 18 до 23 год вечора» (Постанова претури Шпиківського району від 10 січня 1942 р.) [86].

Проте з особливою увагою та ретельністю румунська окупаційна адміністрація (туту неї не було відмінностей від німецької) поставилась до ідеологічних застережень, що виключали існування будь-яких елементів та проявів радянсько-більшовицької ідеології.

«27/X.1941 р.

Директору школи с. Садки.

...в) із шкільних бібліотек вилучить книжки більшовицького змісту і надішліть до інспектури до 30 жовтня.

г) негайно надішліть відомості про вашу партійність до війни.

Інспектор шкіл» [87].

«...У деяких школах поміж дітей поширюються брошури, що містять піонерські пісні та вірші, не дозволені законом. Дирекція культури наказом № 6996/943 ставить до відома директорів шкіл: негайно скласти списки колишніх комсомольців, піонерів і жовтенят і тримати цих дітей під особливим наглядом, особливо в справі поширення вищевказаних брошур. Спостерігати, щоб діти не проводили ніяких зборів...» [88].

Така ж увага приділялась і педагогічному корпусу. Учительські колективи навчальних закладів формувались виключно з фахівців, які не були прорадянського налаштування, лояльно ставилися до нової влади. Крім того, вони визначались як моральні керівники села, мали служити прикладом для односельців, а тому, згідно з наказом № 1/943 Дирекції культури, усі мали бути християнської віри, вінчатись та обов'язково хрестити своїх дітей [89].

Про серйозність боротьби з комуністичною ідеологією свідчить і відкриття при Одеському університеті Інституту антикомуністичної пропаганди [90].

«Єврейське питання» вирішувалося по-різному. Якщо на «німецьких» територіях це було повне знищення людей цієї національності, то в Північній «Трансністрії» єврейські гетто проіснували всю війну. Тут навіть певним чином дбали про виживання їхніх в'язнів, точніше, не забороняли його. Зокрема, в Могилів-Подільській примарії існував комітет єврейської праці, котрий сприяв забезпеченню працюючих євреїв харчуванням – в'язням видавали по 2 кг пинти на кожного члена сім'ї [91]. У Бершадському та Могилів-Подільському гетто діяли лікарня і аптека [92]. Жмеринське гетто мало дитячий садок та школу-десятирічку [93]. На території «Трансністрії» було створено Бершадський, Брацлавський, Могилів-Подільський, Мурафський, Соколівський, Тиврівський і Шаргородський єврейські дитячі будинки [94]. Гетто «Трансністрії» мали можливість користуватись підтримкою Міжнародного Червоного Хреста, «Джойнту» та єврейської общини Румунії, особливо після поразки німецьких армій під Сталінградом [95].

«Надмірний» лібералізм румунських союзників стосовно євреїв не знаходив схвалення німців. Так, у листі до служби безпеки Райху від 14 січня 1942 р. імперський радник Ф. Шмідт доповідав: «Румунський уряд на своєму кордоні, який знаходиться в 35 км від Вінниці, зібрав 60 000 євреїв, що становить у край небезпечну силу ворожого

шпіонажу й саботажу, а також є розповсюджувачами епідемій та інфекційних захворювань... Необхідно краще охороняти кордон або запропонувати румунському урядові так вирішувати єврейське питання, як це робиться в німецькій зоні...» [96].

Проте на території, підпорядкованій румунській адміністрації, здебільшого дотримувалися правила: євреїв масово не розстрілювати...

Якщо німці прихильно ставилися до фольксдойче, то румуни певний лібералізм проявляли до молдавського населення. Якщо гітлерівці нещадно карали за найменше порушення кожного підозрілого, то в румун за аналогічну провину жертва могла і відкупитися або зазнати м'якшого покарання...

Однак найсуттєвіші розбіжності між румунами та гітлерівцями існували з приводу вивезення робочої сили в Німеччину. Румунська сторона вважала, що брак робочих рук спостерігається саме в неї, зокрема в «Трансністрії», котру необхідно поспішно освоювати і належним чином експлуатувати, щоб максимально скористатись усіма її багатствами, а тому забороняла будь-яке вивезення звідси працездатного населення, розглядаючи його як своїх підданих. У Державному архіві Вінницької області зберігся документ, датований 11 квітня 1942 р., що підтверджує розпорядження префекта Могилівського повіту «не видавати віз на виїзд до Німеччини кваліфікованих спеціалістів, оскільки в Трансністрії відчувається нестача робочої сили» [97].

Щоб нівелювати цей дефіцит, у «Трансністрію» було насильно депортовано значну кількість мешканців сусідньої Чернівецької області. Так, з одного лише Новоселицького району – 4 560 осіб [98]. Майже 40 000 осіб (в основному єврейської національності) – із самих Чернівців [99].

Цікаво, що робітники з Північної «Трансністрії» не вивозилися насильно навіть у Румунію. Дешевою робочою силою тут стали радянські військовополонені. Причому, як раби: 4 серпня 1942 р. бухарестське радіо повідомило, що «землевласники, які потребують робітників на зимовий період, повинні з'явитися у місцеві сільськогосподарські управління і подати до 15 серпня заявки про кількість необхідних робітників, які будуть їм виділені з числа полонених» [100]. Слід сказати, що радянські військовополонені використовувались не лише у сільському господарстві. У Румунії «на вугільних шахтах навесні 1942 р. працювало більше тисячі військовополонених, а у серпні – грудні їх кількість збільшилась ще на 1 155 чоловік» [101].

Усе місцеве робоче населення Північної «Трансністрії» румунська влада використовувала для потреб власної економіки та особистого збагачення, не переміщуючи його з обжитих місць. І мали рацію. Так, південь Вінницької області – це найкращі в Європі чорноземи, розвинуте буряківництво, тваринництво, харчова промисловість. Відривати ж споконвічних землеробів від свого ремесла і заставляти їх виконувати невласливу для них роботу було б просто безглуздо. Тому й зберегли колгоспи як колективні общини, профтехосвіту.

Зокрема, восени 1942 р. губернаторство «Трансністрії» відкрило в ряді населених пунктів «практичні державні школи», а у Верхівці, Могилеві-Подільському, Балті – земельні технікуми, у Шпикові – ремісничу школу [102].

Була проявлена турбота про підвищення кваліфікації робітників промислових підприємств, що поглиблювало ефективність експлуатації. Так, у лютому 1943 р.

претори районів отримали розпорядження, у якому говорилось: «Будьте добрі вжити термінових заходів, щоб усі підприємства, розташовані на території вашого повіту, негайно організували короткотермінові практичні курси для підготовки і підвищення кваліфікації некваліфікованих робітників, які працюють на цих підприємствах» [103]. Працювати ж зобов'язували усіх. Як у селах, так і в містах.

Масово залучалося населення, а також невільники численних єврейських гетто до виконання робіт, що потребували чималих затрат людської праці. Наприклад, під час будівництва дороги від станції Немерче до однойменного села сюди зганялась чи не вся людність Копайгородського району.

«Яких тільки знущань не зазнав народ на цьому будівництві. На роботу гонили раннього ранку. Робочий день тягнувся з 3-ї години ранку до 10-ї вечора під суворим наглядом. За будь-який ухил від роботи били... Найбільшим катом був сам претор Іон Воде та його прибічники: комендант Мігуца та жандарм Бугай. Немало жертв забрало будівництво... Троє людей було розстріляно. Багато жінок та дітей захворіли від непосильної праці» [104].

Враховуючи заслуги адміністрації диктатора Й. Антонеску перед нацистським Райхом, гітлерівці до пори до часу стримувались від глузу над своїм лакузою. Тому заборона на вивіз робочої сили із «Трансністрії», зокрема з її північної частини, діяла і виконувалася допоки існувала сама провінція – до 29 січня 1944 р. (Тоді з волі німців її цивільна адміністрація була замінена військовою на чолі з генералом Потоп'яну, фактично повністю контрольованою відступаючими гітлерівцями). За час існування «Трансністрії» з її північної частини до Німеччини виїхали хіба що одиниці добровольців. Інші, 1 388 осіб, були депортовані в Райх у лютому – першій половині березня 1944 р., коли тут ще встигли погосподарювати німці (з Бершадського району – 20 осіб, Брацлавського – 350, Крижопільського – 112, Могилів-Подільського – 37, Томашпільського – 5 і т. д.). Досягти більшого гітлерівці не зуміли.

Так жадібність одного агресора вберегла від насильницького вивезення на каторгу десятків тисяч людей іншим...

28 березня 1944 р. Вінниччина була повністю визволена від гітлерівських загарбників. Близько тисячі днів тривала над нею темна ніч нацистського окупаційного режиму. За попередніми підрахунками, стали жертвами масового терору і поховані на вінницькій землі 169 260 мирних жителів. Але мартиролог жертв буде значно більшим, коли приплюсувати десятки тисяч вінничан, котрі полягли на фронтах Другої світової війни, закатованих, розстріляних партизанів та підпільників, знищених на чужині оstarбайтерів, замучених в концтаборах військовополонених. Такий кривавий слід нацистських окупантів на Вінниччині.

Політика німецької та румунської окупаційних адміністрацій носила на загарбаних територіях колонізаційний характер, була відверто людиноненависницькою,

грабіжницькою. Це був свідомий злочин нацистів проти людства, справедливо засуджений у післявоєнний час міжнародним Нюрнберзьким трибуналом.

Джерела та література:

1. *Історія Української РСР: У 8-и т. – К., 1977. – Т. 7. – С. 135.*
2. *Державний архів Вінницької області (далі ДАВО), ф. Р - 1683, оп. 1, спр. 5, арк. 1 – 2.*
3. *Там само, ф. Р – 1683, оп. 1, спр. 10, арк. 282.*
4. *Там само, ф. П – 136, оп. 15, спр. 473, арк. 7.*
5. *Там само, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 8, арк. 23; 23 зв.*
6. *Ткачук П. Хмари над селом // Дзвони пам'яті... – С. 27.*
7. *ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 44, арк. 7.*
8. *Там само; – Арк. 59.*
9. *Там само, ф. Р – 1683, оп. 1, спр. 13, арк. 11; 15.*
10. *Гальчак С. Д. На узбіччі суспільства: Доля українських «остарбайтерів» (Поділля, 1942 – 2007 рр.). – Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2009. – С. 376.*
11. *ДАВО, ф. П – 425, оп. 1, спр. 43, арк. 1 – 3.*
12. *Там само, ф. П – 425, оп. 1, спр. 26, арк. 191.*
13. *Там само; – Арк. 108.*
14. *International Military Tribunal. – Der Prozess gegen die Hauptkriegsverbrecher von dem Internationalen Militärgerichtshof. – Bd. XXXX. – Nürnberg, 1946. – S. 269 – 270.*
15. *Филькильштейн И. М. Книга мужества и скорби. – Вып. 1. – Винница, 1999. – С. 5.*
16. *ДАРФ, ф. 7021, оп. 21, спр. 1245, арк. 171; 171 зв.*
17. *Там само; спр. 1273, арк. 244.*
18. *Там само; спр. 1245, арк. 67.*
19. *Там само; спр. 1272, арк. 182.*
20. *Гордійчук П. І сивіли тумани // Дзвони пам'яті... – С. 61.*
21. *ДАВО, ф. Р – 6023, оп. 1, спр. 69012, арк. 1.*
22. *Там само, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 7, арк. 45.*
23. *Там само, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 7, арк. 45.*
24. *Там само, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 3, арк. 56 зв.*
25. *ЦДАГО України, ф. 128, оп. 1, спр. 1, арк. 8.*
26. *Гальчак С. Д. «Східні робітники» з Поділля у Третньому рейху: депортація, нацистська каторга, опір поневолювачам. – Вінниця: «Книга-Вега» ВАТ «Віноблдрукарня», 2003. – С. 110 – 111.*
27. *ДАВО, ф. Р – 2700, оп. 5, спр. 397, арк. 71.*
28. *Там само, ф. Р – 6023, оп. 1, спр. 5165, арк. 1 зв.*
29. *ЦДАГО України, ф. 96, оп. 1, спр. 14.*
30. *ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 2, спр. 6, арк. 41.*
31. *ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 18, арк. 6.*
32. *Там само, ф. Р – 1312, оп. 1, спр. 1288, арк. 1 – 5.*
33. *Безсмертя. Книга Пам'яті України... – С. 182.*

34. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. – 537.
35. Безсмертя. Книга Пам'яті України... – С. 174.
36. Мировые войны XX века. – Кн. 3. Вторая мировая война. Исторический очерк. – 2002. – С. 396, 397.
37. «Совершенно секретно! Только для командования!» Стратегия фашистской Германии в войне против СССР. Документы и материалы. – М., 1967. – С. 252.
38. Перехрест О. Сільське господарство України в період нацистської окупації // Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст.: Історичні нариси / Ред. колегія: В.А. Смолій (голова редколегії), Г. В. Боряк, О. Є. Лисенко (відповідальний редактор) та ін. – К.: Наукова думка, 2011. – Кн. 1. – С. 486.
39. Правда. – 1946. – 26 лютого.
40. Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte. – 1957. – S. 194.
41. ЦДАВО України, ф. 4620, оп. 3, спр. 245, арк. 14 – 15.
42. Там само, ф. 4620, оп. 3, спр. 245, арк. 15.
43. Перехрест О. Сільське господарство України в період нацистської окупації // Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст.: Історичні нариси / Ред. колегія: В.А. Смолій (голова редколегії), Г. В. Боряк, О. Є. Лисенко (відповідальний редактор) та ін. – К.: Наукова думка, 2011. – Кн. 1. – С. 497.
44. ЦДАВО України, ф. 4620, оп. 3, спр. 245, арк. 36.
45. Вінниччина в роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.: Збірник документів і матеріалів. – Одеса, 1971. – С. 73 – 74.
46. ДАВО, ф. П – 136, оп. 13, спр. 62, арк. 6.
47. Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні... – С. 8.
48. Там само; – С. 132.
49. Щетніков В. Одеса під час фашистської окупації 16 жовтня 1941 – 10 квітня 1944 рр. // Архіви окупації. 1941 – 1944... – С. 825; Дейнека Н. В. Боротьба підпільників і партизанів південно-західної України і Молдавії проти румунського окупаційного режиму (1941 – 1944 рр.) / Автореферат дис... на здобуття наук. ступ. канд. істор. наук. – Одеса, 2007. – С. 11.
50. ДАРФ, ф. 7021, оп. 54, спр. 1265, арк. 8, 20 – 23, 26 – 28; спр. 1255, арк. 3, 23, 34 зв.; спр. 1271, арк. 57, 58; спр. 1235, арк. 40, 41.
51. ДАВО, ф. П – 136, оп. 3, спр. 96, арк. 7.
52. ДАРФ, ф. 7021, оп. 54, спр. 1273, арк. 131.
53. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 27, арк. 39.
54. Там само, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 45, арк. 30.
55. Там само, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 45, арк. 11 зв.
56. Там само, ф. П – 136, оп. 3, спр. 96, арк. 9.
57. Там само, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 27, арк. 41.
58. Там само; – Арк. 39.
59. Там само, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 27, арк. 13 зв.
60. Там само, ф. Р – 1417, оп. 3, спр. 268, арк. 79.

61. Там само, ф. Р – 1417, оп. 3, спр. 177, арк. 276.
62. Там само, ф. Р – 1417, оп. 3, спр. 268, арк. 336.
63. Там само, ф. Р – 1417, оп. 3, спр. 19, арк. 51.
64. Там само; арк. 64.
65. Там само, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 17, арк. 51.
66. Там само, ф. Р – 1417, оп. 3, спр. 12, арк. 117, 118.
67. Там само, ф. Р – 1417, оп. 3, спр. 196, арк. 97.
68. Там само, ф. Р – 1417, оп. 3, спр. 4, арк. 953.
69. Там само, ф. Р – 1417, оп. 3, спр. 64, арк. 19.
70. Там само, ф. Р – 1417, оп. 3, спр. 27, арк. 190.
71. Там само, ф. Р – 1417, оп. 3, спр. 269, арк. 14.
72. Там само, ф. Р – 1417, оп. 3, спр. 177, арк. 99.
73. Там само, ф. Р – 1417, оп. 3, спр. 138, арк. 85.
74. Там само, ф. П – 425, оп. 1, спр. 16, арк. 132.
75. Загорулько М., Юденков А. Крах плана «Ольденбург»: О срыве экономических планов фашистской Германии на оккупированной фашистами территории СССР. – Изд. 2-е., перераб. и доп. – М.: Экономика, 1974. – С. 378.
76. Там само. – С. 152.
77. Сообщения Советского информбюро. – Т. 6. – М.: Совинформбюро, 1944. – С. 233.
78. Ветров І. Г. Хижацько-колоніальна деструктивна роль німецьких монополій та військово-економічного апарату на окупованій території України (1941 – 1943 рр.) // Сторінки воєнної історії України: 36. наук. статей / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2005. – Вип. 9. – Част. 3. – С. 90.
79. ДАВО, ф. 1417, оп. 5, спр. 51, арк. 9.
80. Немецко-фашистский оккупационный режим (1941 – 1944 гг.) / Под общей редакцией Е. А. Болтина. – М.: Политиздат, 1965. – С. 211.
81. Bundesarchiv-Militärarchiv, Freiburg. – R 58 / 10005. – F. 12 – 14.
82. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. – К., 1995. – Т. 1: 1939 – 1953. – С. 155.
83. Bundesarchiv-Militärarchiv, Freiburg. – RH 22 / 205. – F. 16.
84. ДАВО, ф. Р – 1533, оп. 1, спр. 1, арк. 63.
85. Щетніков В. Одеса під час фашистської окупації... – С. 829.
86. ДАВО, ф. Р – 1417, оп. 5, спр. 107, арк. 14.
87. Там само, ф. Р – 1417, оп. 3, спр. 227, арк. 11.
88. Там само, ф. Р – 1410, оп. 1, спр. 1, арк. 19.
89. Там само, ф. Р – 1417, оп. 1, спр. 1, арк. 19.
90. Щетніков В. Одеса під час фашистської окупації... – С. 829.
91. ДАВО, ф. Р – 2966, оп. 2, спр. 308, арк. 9.
92. Винокурова Ф. А. Протистояння особистості політиці нацистського геноциду в Україні: документальні свідчення, інтерпретації, роздуми // Архіви України. – 2001. – № 4 – 5. – С. 120.
93. ДАВО, ф. Р – 6121, оп. 3, спр. 9, арк. 2, 3.

94. *Винокурова Ф. А. Протистояння особистості... – С. 121.*
95. *Там само. – С. 120.*
96. *РДВА, ф. 1323, оп. 2, спр. 230, арк. 3, 4.*
97. *ДАВО, ф. Р – 2966, оп. 2, спр. 8, арк. 110.*
98. *ДАЧО, ф. Р – 2482, оп. 1, спр. 6, арк. 63.*
99. *Там само, арк. 33.*
100. *РДВА, ф. 32, оп. 11302, спр. 104, арк. 591.*
101. *Загорулько М., Юденков А. Крах плана «Ольденбург»... – С. 342.*
102. *ДАВО, ф. Р – 1533, оп. 1, спр. 1, арк. 13.*
103. *Там само, ф. Р – 1417, оп. 5, спр. 4, арк. 10.*
104. *Там само, ф. П – 425, оп. 1, спр. 7, арк. 22.*

© **Сергей ГАЛЬЧАК**

ОККУПАЦИОННЫЙ РЕЖИМ НА ВИННИЧЧИНЕ

Освещается нацистский оккупационный режим, установленный на Винниччине, что, как и по всей Украине, был преступной военно-полицейской и административно-хозяйственной системой органов и мероприятий, направленных на колонизацию, беспощадное экономическое ограбление, аннексию оккупированных земель, ликвидацию на них государственности и культуры. Акцентируется внимание на жестокости и беспощадности гитлеровцев, которые массово уничтожали евреев, с особым садизмом разрушали партизанские деревни и убивали их жителей. Проводится сравнительная параллель между условиями жизни на оккупированных частях Винниччины – губернаторстве «Транснистрия» и райхскомиссариате «Украина».

Ключевые слова: *оккупационный режим, Винниччина, райхскомиссариат «Украина», губернаторство «Транснистрия», гетто, рабочая сила, партизанские деревни.*

© **Sergey HALCHAK**

OCCUPATION REGIME IN VINNITSA REGION

World War II is unmatched in cruelty by the amount of victims both among servicemen and among a civil population. Her tragic echo will be felt yet long enough. Especially in Ukraine, where was spilled much innocent blood and salt tears, so much griefs.

July 19, 1941 the last units of the Red Army left Vinnytsya, and by the end of the month invaders occupied the whole territory of the region. Soon Vinnitsa region was artificially divided into two broad administrative and territorial units – “Transnistria” Governorate and Reichskommissariat “Ukraine”.